

Κεφάλαιο 5

Ενίσχυση της αναγνωστικής κατανόησης

Φαίη Αντωνίου

«Δεν είναι ότι δεν μπορώ να διαβάσω... απλώς δεν καταλαβαίνω όταν διαβάζω.»
Γιάννης, 12 ετών

Στόχος της ανάγνωσης είναι η κατανόηση, η ικανότητα δηλαδή να εξαχθεί νόημα από το γραπτό λόγο και προκύπτει από το συντονισμό ενός αριθμού πληροφοριών (Anderson, Hiebert, & Wilkinson, 1985). Οι αδυναμίες των μαθητών με Μαθησιακές Δυσκολίες (ΜΔ) στην αναγνωστική κατανόηση έχουν κερδίσει το ενδιαφέρον αλλά και τις αντιπαραθέσεις των ερευνητών που αφορούν τόσο **στην ενίσχυση της κατανόησης μέσω της κατάκτησης βασικών δεξιοτήτων**, όπως η ακριβής και ευχερής αποκωδικοποίηση, όσο και ανώτερων δεξιοτήτων, όπως οι **γνωστικές και μεταγνωστικές στρατηγικές** (Guthrie, Wigfield, Metsala, & Cox, 1999). Με βάση αυτή την παραδοχή, ένας μεγάλος αριθμός μετα-αναλύσεων και βιβλιογραφικών επισκοπήσεων (Gersten, Fuchs, Williams & Baker, 2001· Mastropieri, Scruggs, Bakken & Whedon, 1996· Souvignier & Antoniou, 2007· Swanson, 1999· Talbot, Lloyd, & Tankersley, 1994) οδηγεί στο διαχωρισμό των παρεμβάσεων σε **1. διδακτικές προσεγγίσεις που ενισχύουν τις βασικές δεξιότητες και 2. προσεγγίσεις που καλλιεργούν κυρίως τη χρήση γνωστικών και μεταγνωστικών στρατηγικών**.

1. Βασικές δεξιότητες. Σύμφωνα με τη θεωρία της επεξεργασίας των πληροφοριών (LaBerge & Samuels, 1974) η ανάγνωση απαιτεί το συγχρονισμό πολλών δεξιοτήτων σε μικρό χρονικό διάστημα. Όταν οι αναγνωστικές δεξιότητες πραγματοποιούνται με ακριβή, αυτοματοποιημένο και ταχύ ρυθμό τότε επιτυγχάνεται η ουσιαστική αναγνωστική κατανόηση των μαθητών (Lyon, 1996).

Για τον λόγο αυτό ένας μεγάλος αριθμός ερευνών στηρίχθηκε στη διδασκαλία των **βασικών δεξιοτήτων για την ενίσχυση της κατανόησης**, όπως:

α. η ακριβής και ευχερής ανάγνωση (Rashote & Torgessen, 1985) β. η ενίσχυση του λεξιλογίου (Bos & Anders, 1990)

2. Γνωστικές και μεταγνωστικές στρατηγικές. Εκτός από την ακριβή και γρήγορη ανάγνωση και την απόδοση νοήματος στις λέξεις, κατά την ανάγνωση απαιτούνται δεξιότητες όπως:

- α.** η ενεργοποίηση της προηγούμενης γνώσης
- β.** η δημιουργία νοητικών αναπαραστάσεων
- γ.** η εύρεση από την πλευρά του αναγνώστη του σκοπού της ανάγνωσης

δ. ο σχηματισμός υποθέσεων σχετικών με το περιεχόμενο του κειμένου (Carlisle & Rice, 2002).

Για τη διδασκαλία αυτών των δεξιοτήτων απαιτείται η εξοικείωση των μαθητών με Μαθησιακές Δυσκολίες με γνωστικές και μεταγνωστικές στρατηγικές (Wilder & Williams, 2001) που βασίζονται είτε στην **επεξεργασία του κειμένου**, είτε στις **ερωτήσεις** που σχετίζονται με το κείμενο (Mastropieri & Scruggs, 1997). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα πρόσφατης μετα-ανάλυσης η αναγνωστική κατανόηση των μαθητών με ΜΔ επιτυγχάνεται μέσω της **σαφούς διδασκαλίας** γνωστικών στρατηγικών που βασίζονται σε ερωτήσεις **οργάνωσης του κειμένου (περίληψη)** και μεταγνωστικών στρατηγικών **αυτορύθμισης** (Souvignier & Antoniou, 2007).

Μέθοδοι

Βασικές δεξιότητες

Οι μέθοδοι που αποδεικνύονται ιδιαίτερα αποτελεσματικές για την ενίσχυση της κατανόησης περιγράφονται στη συνέχεια: **α.** η ανάπτυξη του λεξιλογίου, **β.** η επανάληψη, και **γ.** η «ανάκτηση της ανάγνωσης».

α. Ανάπτυξη του λεξιλογίου

Οι μαθητές εξασκούνται μέσω της άμεσης διδασκαλίας στον έλεγχο του περιεχομένου του κειμένου, της δομής της λέξης, της προφοράς της και της χρήσης συγκεκριμένης αναφοράς (λεξικό, ερώτηση τρίτου προσώπου) ώστε να είναι ευκολότερη η κατανόηση του κειμένου.

β. Η **επανάληψη** των αναγνώσεων ενός κειμένου, με ή χωρίς καθοδήγηση, συμβάλει στην ενίσχυση της ευχέρειας και ακρίβειας στην αποκωδικοποίηση και επομένως στην αναγνωστική κατανόηση (βλ. κεφάλαιο 4).

Βήμα-βήμα: «Εύρεση του λεξιλογίου»

Καλώ τους μαθητές:

1. να καταγράψουν την άγνωστη λέξη
2. να αναζητήσουν κάποια νύξη/επεξήγηση εντός του κειμένου
3. να καταγράψουν τις νύξεις
4. να σκεφτούν τη σημασία της λέξης
5. να δοκιμάσουν να διαβάσουν το κείμενο με την επεξήγηση της άγνωστης λέξης και να ελέγξουν την κατανόηση τους (Carlisle & Rice, 2002).

γ. Η μέθοδος «**Ανάκτηση της Ανάγνωσης**» (Clay, 1991) εστιάζει επίσης στην ενίσχυση της κατανόησης μέσω της βελτίωσης της αποκωδικοποίησης αυθεντικών κειμένων.

Βήμα-βήμα: «Ανάκτηση της Ανάγνωσης»

Ζητώ από το μαθητή

1. να αναγνωρίσει την κατεύθυνση γραφής, τις ακολουθίες αντικειμένων και γραμμάτων και να εξετάσει το μέγεθος των γραμμάτων σε σχέση με το χαρτί.
2. να γράψει μια ιστορία.
3. να κάνει φωνημική ανάλυση των λέξεων που έγραψε.
4. να ξεχωρίσει τις προτάσεις του.
5. να επανασυνδέσει το κείμενό του.

Γνωστικές και μεταγνωστικές στρατηγικές

Οι στρατηγικές αυτές αφορούν στην επεξεργασία του κειμένου, στη χρήση ερωτήσεων αλλά και στο συνδυασμό αυτών στο πλαίσιο διδακτικών προγραμμάτων.

α. Η επεξεργασία κειμένου μέσα από την οποία ενισχύεται η αναγνωστική κατανόηση των μαθητών με ΜΔ (Mastropieri, Scruggs, Bakken & Whedon, 1996). Εκτός από τη χρήση **αντιπροσωπευτικών εικόνων** του κειμένου οι παρακάτω αποτελούν τις αποτελεσματικότερες πρακτικές:

- Οι **νοητικές εικόνες** προτρέπουν τους μαθητές να διακόπτουν την ανάγνωση και να φαντάζονται τις εικόνες που περιγράφονται στο κείμενο.
- Οι **οπτικο-χωρικοί οργανωτές** (διαγράμματα, γραφήματα, σχήματα ή πίνακες) αποτυπώνουν τις σχέσεις των κεντρικών και υποστηρικτικών ιδεών ενός κειμένου και βοηθούν τους μαθητές να ανιχνεύουν ή να δημιουργούν αναλογίες, μεταφορές, συμπεράσματα, τα οποία συνδέουν με την προσωπική τους εμπειρία και ενισχύουν σε μεγάλο βαθμό την αναγνωστική τους κατανόηση (Πόρποδας, 2002).
- Τα **εξωτερικά βοηθήματα** (η υπογράμμιση ή οι οδηγίες μελέτης - βλ. κεφάλαια 2 και 8) συμβάλλουν στον εντοπισμό των βασικών σημείων ενός κειμένου και στην καλύτερη κατανόηση αυτού.

β. Η μέθοδος της **χρήσης ή κατασκευής ερωτήσεων**, η οποία βασίζεται στη σαφή διδασκαλία στρατηγικών αυτορύθμισης ή αυτο-ερωτήσεων.

Βήμα-βήμα: «Ενεργοποίηση της προηγούμενης γνώσης»

Καλώ τους μαθητές

1. να διαβάσουν τον τίτλο και να κάνουν προβλέψεις για το περιεχόμενο του κειμένου (Antoniou, 2006).
2. να υποθέσουν την κεντρική ιδέα βάσει των εικόνων ή των βασικών εννοιών του κειμένου (Idol-Maestas, 1985).
3. να κατασκευάσουν ερωτήσεις για το περιεχόμενο του χωρίς όμως να το έχουν διαβάσει ωρίτερα (Darch & Gersten, 1986).

Περίληψη

Η πιο αποτελεσματική μέθοδος για την ενίσχυση της αναγνωστικής κατανόησης των μαθητών με ΜΔ είναι η σαφής διδασκαλία στρατηγικών **περίληψης** αφηγηματικών ή πραγματολογικών κειμένων (Souvignier & Antoniou, 2007). Η μέθοδος βασίζεται στη χρήση ερωτήσεων που σχετίζονται με τη δομή του κειμένου (πχ. δομή αφηγηματικού κειμένου: Ποιος; Που; Πότε; Τι έγινε; Πώς έληξε;), είτε με την εύρεση της κεντρικής ιδέας της κάθε παραγράφου και την τελική σύνοψη των ιδεών, είτε με τη δημιουργία ερωτήσεων για κάθε σημαντική πληροφορία και την απάντηση αυτών με παράφραση.

Κεντρική ιδέα

Η κεντρική ιδέα βασίζεται σε συγκεκριμένη διαδικασία κατά την οποία οι μαθητές με ΜΔ αρχικά καλούνται να βρουν και να υπογραμμίσουν την κεντρική ιδέα, στη συνέχεια να καταγράψουν τις βασικές πληροφορίες με δικά τους λόγια και τέλος να μελετήσουν τις πληροφορίες (Bakken, Mastropieri, & Scruggs, 1997). Η διδασκαλία στρατηγικών εύρεσης της **κεντρικής ιδέας** αποτελεί εξίσου αποτελεσματική μέθοδο για την ενίσχυση της αναγνωστικής κατανόησης.

Αιτιακές αποδόσεις

Όταν μάλιστα η διδασκαλία γνωστικών στρατηγικών συνοδεύεται από την υποδειγματική **διδασκαλία αιτιακών αποδόσεων** (πχ. «Προσπάθησα ικανοποιητικά και τα κατάφερα καλά ως τώρα») τότε η αναγνωστική κατανόηση, ιδιαίτερα των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενισχύεται σημαντικά (Mastropieri & Scruggs, 1997).

Αυτορύθμιση

Επίσης, η αναγνωστική κατανόηση των μαθητών με ΜΔ ενισχύεται μέσω της σαφούς διδασκαλίας στρατηγικών **αυτορύθμισης**, μέσω της ενημέρωσης των μαθητών για το σκοπό της εφαρμογής των στρατηγικών αυτορύθμισης και της χρήσης προκαταβολικών οργανωτών. Για παράδειγμα για τη στήριξη της αυτορύθμισης των μαθητών, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο σελιδοδείκτης αυτορύθμισης του προγράμματος «Ντετέκτιβ των κειμένων» όπου οι μαθητές καλούνται να σημειώσουν κάθε κουτάκι μετά την ολοκλήρωση της εφαρμογής της κάθε στρατηγικής (Antoniou, 2006).

Βήματα ελέγχου των ντετέκτβ των κειμένων
1. Πριν από την ανάγνωση ☐ παρατηρώ την επικεφαλίδα και κάνω υποθέσεις για το περιεχόμενο του κειμένου.
2. Διαβάζω το κείμενο μια φορά και βρίσκω τις δυσκολίες του κειμένου.
3. Μετά την πρώτη ανάγνωση απαντώ τις παρακάτω ερωτήσεις: ☐ Ταυρίζουν οι υποθέσεις μου με το περιεχόμενο του κειμένου; Ποια άλλη επικεφαλίδα θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω; ☐ Γνωρίζω όλες τις δυσκολες λέξεις;
4. Ελέγχω τη δομή του κειμένου: ☐ Είναι αφηγηματικό κείμενο; ☐ Είναι πραγματολογικό κείμενο;
5. Διαβάζω δεύτερη φορά το κείμενο και ☐ Κάνω την περίληψη του αφηγηματικού ή πραγματολογικού κειμένου.
6. Αφού γράψω την περίληψη ελέγχω αν: ☐ (Για αφηγηματικό κείμενο) → Μπορεί να κατανοήσει κάποιος το περιεχόμενο του κειμένου αν διαβάσει την περίληψή μου; Ή ☐ (Για πραγματολογικό κείμενο) → Βρίσκονται όλες οι σημαντικές πληροφορίες στην περίληψή μου; ☐ Μπορώ να θέσω στον εαυτό μου 3-5 ερωτήσεις για το κείμενο και να τις απαντήσω; ☐ Είναι η περίληψή μου μικρότερη από το κείμενο;

Σχήμα 5: Σελιδοδείκτης αυτορύθμισης

Αναγνωστικό πρόγραμμα Την ανάπτυξη αναγνωστικού προγράμματος με συστοιχία από πολλές στρατηγικές. Ένα από τα αποτελεσματικότερα προγράμματα ενίσχυσης της αναγνωστικής κατανόησης των μαθητών του δημοτικού με ΜΔ είναι η **αμοιβαία διδασκαλία** (reciprocal teaching, Palincsar & Brown, 1984) η οποία βασίζεται στη διδασκαλία τεσσάρων στρατηγικών (βλ. σελ. 41).

Βήμα-βήμα: «Αμοιβαία διδασκαλία»

1. Ζητώ από τους μαθητές να διαβάσουν το κείμενο σιωπηρά.
2. Εξηγώ τη σημασία, τη χρησιμότητα και κάνω υποδειγματική διδασκαλία των στρατηγικών: περίληψη, εύρεση των δυσκολιών, παραγωγή και γενίκευση ερωτήσεων και προβλέψεις σχετικές με το κείμενο, λεκτικοποιώντας τη σκέψη μου κατά την εφαρμογή των στρατηγικών.
3. Καλώ τους μαθητές να κάνουν περίληψη προσδιορίζοντας και παραφράζοντας τις σημαντικότερες πληροφορίες του κειμένου.
4. Ζητώ από τους μαθητές να εντοπίσουν τις δυσκολίες του κειμένου.
5. Καλώ τους μαθητές να κάνουν παραγωγή και γενίκευση ερωτήσεων.
6. Καλώ τους μαθητές να κάνουν υποθέσεις για το περιεχόμενο.
7. Παράλληλα καθοδηγώ και διορθώνω τους μαθητές.
8. Ζητώ από τους μαθητές να εφαρμόσουν τις στρατηγικές σε νέο κείμενο χωρίς τη βοήθειά μου.

Αντίστοιχα το πρόγραμμα **ΕΛΑΠΑ** (SQR3 - Survey, Question, Read, Recite, Review) των McCormick και Cooper (1991) βασίζεται στη διδασκαλία πέντε στρατηγικών:

1. Επισκόπηση του κειμένου (τίτλος, πλαγιότιτλοι, εισαγωγή, υπογραμμισμένες λέξεις, διαγράμματα κλπ.).
2. Δημιουργία ερωτήσεων (με βάση τον τίτλο ή τη δομή του κειμένου, είτε για κάθε πρόταση είτε για κάθε παράγραφο).
3. Ανάγνωση (και ταυτόχρονη απάντηση των ερωτήσεων που τέθηκαν).

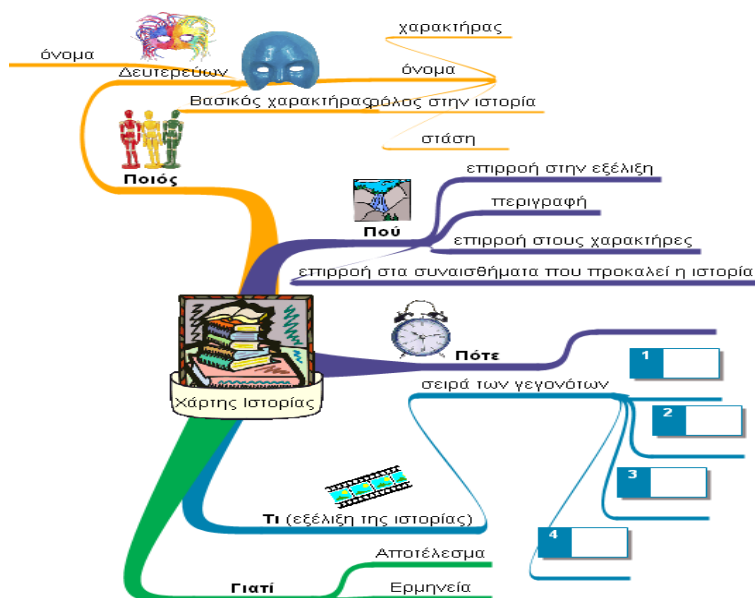
4. Παράφραση (εντοπισμός των βασικών σημείων).

5. Ανασκόπηση (ανάγνωση των βασικών σημείων και ερωτήσεων με σκοπό να απαντηθούν χωρίς δεύτερη ανάγνωση).

Γραμματική ιστορίας

Η γραμματική ιστορίας (Carnine & Kinder, 1985) αποτελεί ένα πρόγραμμα ενίσχυσης της αναγνωστικής κατανόησης κυρίως των μαθητών με ΜΔ της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με βάση τη δομή ενός αφηγηματικού κειμένου. Οι μαθητές καλούνται να συμπληρώσουν ένα φύλλο εργασίας (βλ. Σχήμα 7) κατά την ανάγνωση απαντώντας πέντε βασικές ερωτήσεις: **1.** Ποιο είναι το σκηνικό της ιστορίας; (ποιος, που, πότε), **2.** Ποιο είναι το πρόβλημα στην ιστορία; **3.** Ποιοι είναι οι στόχοι; **4.** Τι ενέργειες γίνονται; **5.** Πώς λήγει η ιστορία;

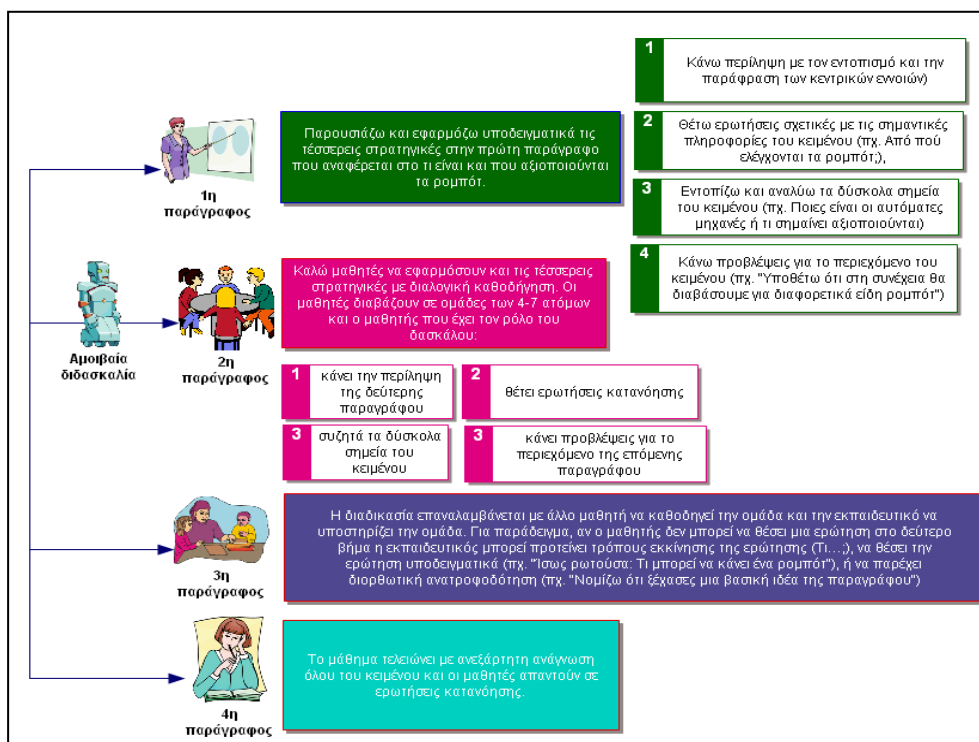
Το αναγνωστικό πρόγραμμα «**Ντετέκτιβ των κειμένων**» (Antoniou, 2006; Souvignier & Ruehl, 2005) για μαθητές με ΜΔ της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης βασίζεται στη **σαφή διδασκαλία 4 μεθόδων κατανόησης για πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την ανάγνωση**. Οι μαθητές υποδύονται τους ντετέκτιβ και καλούνται να λύσουν μία υπόθεση ώστε να παρακινηθούν αποκτώντας ένα ρόλο και έχοντας συγκεκριμένους στόχους (βλ. Εφαρμογή σελ. 41).

Σχήμα 7: Χάρτης ιστορίας (χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα inspiration).

Εφαρμογή

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Πραγματολογικό κείμενο από το β' τεύχος της Γλώσσας της Γ' δημοτικού («Μηχανές του μέλλοντος», σελ. 60).

Σχήμα 8: Πορεία διδασκαλίας (αμοιβαία διδασκαλία) (χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα *inspiration*).

Δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Αφηγηματικό κείμενο από το τεύχος της Ιστορίας της Γ' γυμνασίου («Η Φιλική Εταιρεία και η κήρυξη της επανάστασης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες», σελ. 28).

Παράδειγμα εφαρμογής των «Ντετέκτιβ των κειμένων» (Antonίου, 2006):

Η εκπαιδευτικός παρουσιάζει το σκοπό της κάθε στρατηγικής και τη σημασία να είναι κανείς μεθοδικός και λεπτομερής κατά την αναζήτηση του νοήματος ενός κειμένου. Σε όλα τα επόμενα βήματα καθοδηγεί και παρουσιάζει με μικρά βήματα τις στρατηγικές και την εφαρμογή τους. Όπου χρειάζεται παρέχει διορθωτική ανατροφοδότηση.

α. Στην αρχή καθοδηγεί τους μαθητές να σκεφτούν τι γνωρίζουν σχετικά με την **επικεφαλίδα του κειμένου** (Φιλική Εταιρεία), καθοδηγεί με νύξεις για την ελληνική επανάσταση και προτρέπει τους μαθητές να κάνουν υποθέσεις σχετικά με το περιεχόμενο του κειμένου (πχ. «Ποιος ήταν ο ρόλος τους στην επανάσταση;»).

β. Στη συνέχεια οι μαθητές διαβάζουν το κείμενο φωναχτά ή σιωπηρά και σημειώνουν τα **δύσκολα σημεία του κειμένου** (πχ. Απολυταρχίες, ώριμο αίτημα, διανοούμενους). Βρίσκουν τη σημασία των άγνωστων λέξεων είτε αναζητώντας τις στο λεξικό/διαδίκτυο/γλωσσάριο του βιβλίου είτε ρωτώντας την εκπαιδευτικό ή κάποιο συμμαθητή (η εκπαιδευτικός μπορεί να παρουσιάσει εννοιολογικούς χάρτες), είτε αναζητώντας τη σημασία τους εντός του κειμένου. Στη συνέχεια σημειώνουν στο ατομικό τους λεξικό τις λέξεις, τη σημασία τους και μια πρόταση στην οποία θα περιλαμβάνεται η λέξη.

γ. Έπειτα οι μαθητές διαβάζουν για δεύτερη φορά το κείμενο και επιβεβαιώνουν αν οι υποθέσεις τους ήταν σωστές, ενώ ταυτόχρονα **σημειώνουν μονολεκτικά τις απαντήσεις που αντιστοιχούν στη γραμματική ιστορία** (Ποιος, που, πότε, τι έγινε, πώς έληξε; Πχ. Μυστική οργάνωση, 1814, Οδησός Ρωσίας, οργανωτικές προσπάθειες, συμμετέχοντες, ηγεσία, Αλέξανδρος Υψηλάντης).

δ. Οι μαθητές καλούνται να γράψουν μια **περίληψη** του κειμένου με βάση τις λέξεις που σημείωσαν και μετά να αναρωτηθούν αν έχουν απαντήσει σε όλες τις ερωτήσεις που προκύπτουν από ένα αφηγηματικό κείμενο (γραμματική ιστορία) και αν η περίληψή τους είναι μικρότερη από το κείμενο. Στο τέλος κάθε μεθόδου η εκπαιδευτικός θέτει ερωτήσεις τόσο για τον τρόπο εφαρμογής της στρατηγικής όσο και για το περιεχόμενο.

ε. Τέλος, οι μαθητές καλούνται να εφαρμόσουν **όλα τα βήματα** χωρίς την καθοδήγηση της εκπαιδευτικού για το κείμενο που ακολουθεί «Η κήρυξη της επανάστασης στις Ηγεμονίες».

Προτάσεις για την εφαρμογή των μεταγνωστικών στρατηγικών (Langa & Yost, 2007)

Βοηθήστε τους μαθητές να ελέγξουν και να ρυθμίσουν τη μάθησή τους:

- ρωτώντας τον εαυτό τους αν οι απαντήσεις τους στις ερωτήσεις έχουν νόημα.
- οπτικοποιώντας και λεκτικοποιώντας το κείμενο που διαβάζουν.
- κάνοντας συσχετίσεις μεταξύ της νέας γνώσης και της νέας.
- ελέγχοντας το λεξιλόγιο πριν την επεξεργασία του κειμένου.
- επιθεωρώντας τα βασικά σημεία ενός κειμένου (λέξεις κλειδιά, τίτλους κοκ).
- χρησιμοποιώντας μνημονικά βοηθήματα.
- κρατώντας σημειώσεις ή κατηγοριοποιώντας τις πληροφορίες με τρόπο που να είναι δυνατή η απομνημόνευση του περιεχομένου.